

УДК 343.351:343.133:343.28/.29(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.4>

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАОХОЧУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ У ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ (НА ПІДСТАВІ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ)

Граб А.В.,

*аспірант кафедри кримінально-правової політики
та кримінального права Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0001-8472-7247
e-mail: andrew228855@gmail.com*

Граб А.В. Особливості застосування заохочувальних заходів кримінально-правового характеру у провадженнях щодо незаконного збагачення (на підставі угоди про визнання винуватості).

Статтю присвячено дослідженню особливостей застосування заохочувальних заходів кримінально-правового характеру у провадженнях щодо незаконного збагачення (ст. 368-5 КК України) на підставі укладення (затвердження) угоди про визнання винуватості.

Розкрито умови призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69-2 КК України), та звільнення від відбування покарання з випробуванням (абз. 2 ч. 2 ст. 75 КК України) після внесених змін до КК України на підставі ухвалення Закону України від 29 жовтня 2024 р. «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією». Встановлено, що застосування заохочувальних механізмів забезпечує пропорційний баланс між досягненням суспільного інтересу у невідворотності покарання та приватним інтересом у зменшенні кримінально-правової репресії. Наголошено на ролі заохочувальних заходів у стимулюванні позитивної посткримінальної поведінки винної особи, сприянні її ресоціалізації, та підвищенні ефективності кримінального провадження.

Підкреслено, що ухвалення згаданого Закону мало на меті забезпечення гнучкого та пропорційного правового реагування держави на корупційні делікти, що загалом відповідає міжнародним зобов'язанням України у цій сфері. З'ясовано, що аналізованим Законом усунуто правову невизначеність щодо можливості застосування до засуджених за незаконне збагачення осіб, призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, та звільнення від відбування покарання з випробуванням на підставі угод про визнання винуватості. Зроблено висновок про те, що наявні умови угоди у кримінальних провадженнях щодо незаконного збагачення узгоджуються з положеннями матеріального та процесуального законодавства. Акцентовано увагу на тому, що положення ст. 69-2 КК України, хоч і дозволяють суду за певних умов призначити більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, для винної у незаконному збагаченні особи, забороняють також звільнити її від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 цього Кодексу, що, з одного боку, стимулює співпрацю особи з органом досудового розслідування, а, з іншого, гарантує невідворотність реального відбування нею покарання у виді позбавлення волі.

За результатами проведеного аналізу положень ст. 69-2, абз. 2 ч. 2 ст. 75 КК України та пунктів 2, 2-1 ч. 4 ст. 469 КПК України окреслено та систематизовано ключові особливості й умови для успішного застосування заохочувальних заходів кримінально-правового характеру у провадженнях щодо незаконного збагачення на підставі укладення (затвердження) угоди про визнання винуватості.

Ключові слова: заходи кримінально-правового характеру, угода про визнання винуватості, незаконне збагачення, звільнення від відбування покарання з випробуванням, призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом.

Hrab A.V. Features of the application of criminal law incentive measures in proceedings on illicit Enrichment (based on a plea agreement).

The article is dedicated to researching the features of applying criminal law incentive measures in proceedings concerning illicit enrichment (Article 368-5 of the Criminal Code of Ukraine) based on the conclusion (approval) of a plea agreement.

The paper reveals the conditions for imposing a more lenient sentence than prescribed by law (Article 69-2 of the Criminal Code of Ukraine) and for release from serving a sentence with probation (paragraph 2, part 2 of Article 75 of the Criminal Code of Ukraine) following the amendments made to the Criminal Code of Ukraine by the Law of Ukraine of October 29, 2024, «On Amendments to the Criminal Code of Ukraine and the Criminal Procedure Code of Ukraine Regarding the Improvement of Regulation of Plea Agreements in Criminal Proceedings on Corruption-Related Criminal Offenses.» It is established that the application of incentive mechanisms ensures a proportional balance between achieving the public interest in the inevitability of punishment and the private interest in reducing criminal law repression. The role of incentive measures in stimulating the positive post-criminal behavior of the guilty person, promoting their resocialization, and enhancing the efficiency of criminal proceedings is emphasized.

It is highlighted that the adoption of the aforementioned Law was aimed at ensuring a flexible and proportional legal response from the state to corruption offenses, which generally corresponds to Ukraine's international obligations in this sphere. It was determined that the analyzed Law has eliminated legal uncertainty regarding the possibility of imposing a more lenient sentence than prescribed by law on individuals convicted of illicit enrichment and releasing them from serving their sentence with probation based on plea agreements. The conclusion is made that the existing conditions for plea agreements in criminal proceedings on illicit enrichment are consistent with the provisions of substantive and procedural legislation. Attention is focused on the fact that while the provisions of Article 69-2 of the Criminal Code of Ukraine allow the court, under certain conditions, to impose a more lenient sentence than prescribed by law on a person guilty of illicit enrichment, they also prohibit releasing them from serving the sentence with probation under Article 75 of this Code. This, on the one hand, stimulates the person's cooperation with the pre-trial investigation body, and on the other hand, guarantees the inevitability of them serving a real term of imprisonment.

Based on the analysis of the provisions of Article 69-2, paragraph 2 of part 2 of Article 75 of the Criminal Code of Ukraine, and clauses 2, 2-1 of part 4 of Article 469 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the key features and conditions for the successful application of criminal law incentive measures in proceedings on illicit enrichment based on the conclusion (approval) of a plea agreement are outlined and systematized.

Key words: measures of a criminal law nature, plea agreement, illicit enrichment, exemption from serving a punishment with probation, imposition of a more lenient sentence than prescribed by law.

Постановка проблеми. Протидія корупційним кримінальним правопорушенням є одним із пріоритетних завдань національної антикорупційної політики та необхідною умовою для виконання взятих Україною міжнародних зобов'язань (передусім відповідно до Конвенції ООН проти корупції). При цьому ефективність такої протидії залежить не лише від суворості покарання, а й від гнучкості та пропорційності правового реагування держави на порушення певної заборони, особливо якщо йдеться про такий тяжкий завуальований (латентний) корупційний злочин, як незаконне збагачення (ст. 368-5 КК України). Саме тому виникає необхідність аналізу не тільки каральних, а й заохочувальних заходів кримінально-правового характеру – заходів впливу, що стимулюють позитивну посткримінальну поведінку особи, сприяють розкриттю кримінальних правопорушень та економії державних ресурсів тощо.

Чинне кримінальне законодавство України тривалий час містило обмеження щодо застосування кримінально-правових заохочень до осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією. Ситуація кардинально змінилася із прийняттям Закону України від 29 жовтня 2024 р. «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення

регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією» (далі – ЗУ від 29.10.2024 р.), який вніс серйозні зміни до Кримінального кодексу України (далі – КК України). Доповнивши останній ст. 69-2 та оновивши редакцію ст. 75, законодавець остаточно усунув невизначеність щодо можливості застосування призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, та звільнення від відбування покарання з випробуванням у кримінальних провадженнях за ст. 368-5 КК України на підставі укладення (затвердження) угоди про визнання винуватості. Вказані законодавчі зміни потребують ґрунтовного осмислення у контексті з'ясування аналізу особливостей застосування вказаних заходів кримінально-правового характеру та їхнього впливу на судову практику.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей та умов застосування заохочувальних заходів кримінально-правового характеру як матеріально-правових наслідків укладення (затвердження) угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо незаконного збагачення, а саме призначення більш м'якого покарання та звільнення від відбування покарання з випробуванням після внесених змін до КК України на підставі ЗУ від 29.10.2024 р.

Стан опрацювання проблематики. Питання заходів кримінально-правового характеру досліджували такі науковці, як Д.О. Большакова, Т.О. Павлова, О.П. Рябчинська, М.І. Хавронюк, П.В. Хряпінський, А.М. Яценко та інші. Кримінально-правові проблеми незаконного збагачення (ст. 368-5 КК України) на монографічному рівні вивчали Б.Г. Безгинський, І.В. Панаїд, І.Б. Юрчишин. Утім, комплексне дослідження особливостей заохочувальних заходів кримінально-правового характеру, передбачених в ст. 69-2, ст. 75 КК України, з урахуванням внесених до них змін на підставі ЗУ від 29.10.2024 р. щодо того, хто вчинив незаконне збагачення, на сьогодні відсутнє.

Виклад основного матеріалу. Кримінальна відповідальність як передбачене КК України обмеження прав і свобод особи, яка вчинила злочин, що індивідуалізується в обвинувальному вирокі суду і здійснюється спеціальними органами виконавчої влади держави, у взаємозв'язку з кримінально-правовими відносинами може бути реалізована в трьох формах. Серед них перша форма – засудження винного, що виражається в обвинувальному вирокі суду, не пов'язаному з призначенням йому кримінального покарання; друга форма – засудження особи, поєднане з призначенням їй конкретної міри покарання, від реального відбування якого засуджена особа звільняється; третя форма – відбування винним призначеного йому судом покарання [1, с. 28, 31]. Саме останні дві форми, які створюють для особи судимість як правовий наслідок її засудження до певної міри покарання, дозволять нам дослідити особливості застосування заохочувальних заходів кримінально-правового характеру щодо винних у незаконному збагаченні осіб.

На етапі, де відбувається призначення покарання та вирішується питання про його відбування, як слушно зазначає М.І. Хавронюк, сучасна кримінально-правова політика більшості розвинених держав світу поступово відходить від постулатів неокласичної школи кримінального права, зосереджуючись на меті ресоціалізації винного. Цей світовий тренд обумовлює необхідність застосування дуалізму покарань та інших заходів кримінально-правового впливу, насамперед «заходів безпеки», які в різних національних кодексах іменуються по-різному (кримінально-правові заходи, заходи виправлення і безпеки, заходи впливу тощо) [2, с. 6-7]. Такий диференційований підхід, що охоплює не лише каральні, а й заохочувальні механізми, дозволяє забезпечити більшу ефективність правового реагування, що є критично важливим для боротьби із латентними корупційними кримінальними правопорушеннями, зокрема незаконним збагаченням.

Все частіше у сучасній науці кримінального права термін «заходи кримінально-правового впливу» підміняє собою вживаний у законодавстві термін «заходи кримінально-правового характеру». А.М. Яценко заходи кримінально-правового характеру визначає як передбачені КК України заохочувальні й примусові засоби впливу на поведінку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [3, с. 777]. Так, заходи кримінально-правового впливу можуть бути диференційовані за характером їхнього впливу на особу. Вони можуть бути поділені на такі види: 1) заохочувальні (звільнення від кримінальної відповідальності; відсутність вимоги потерпілого та інші види компромісу; інші, крім відповідних видів звільнення від кримінальної відповідальності, заходи, що стосуються позитивної посткримінальної поведінки й заохочують до неї); 2) примусові (покарання; примусові заходи виховного характеру; примусові заходи медичного характеру; пробація та її аналоги; судимість; інші); 3) квазізаходи (звільнення від кримінальної відповідальності; звільнення від покарання; заміна покарання більш м'яким; звільнення юри-

дичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру через давність вчинення злочину. [4, с. 290–302].

На думку Т.О. Павлової, кримінально-правове заохочення є інструментом стимулювання позитивних посткримінальних дій, які вигідні як державі, так і правопорушнику та сприяють досягненню завдань, визначених у КК України. Загалом реалізація заохочувальних приписів відбувається через законодавче закріплення розширення правових підстав для застосування звільнення від кримінальної відповідальності, пом'якшення кримінального покарання, або дострокового звільнення від відбування покарання, що мінімізує загальні кримінально-правові обмеження [5, с. 79]. Однак, з огляду на особливості національної антикорупційної політики та взяті Україною міжнародні зобов'язання у цій сфері, корупційні кримінальні правопорушення тривалий час становили виняток, на який не поширювалися загальні правила кримінально-правового заохочення.

Розділ IX «Звільнення від кримінальної відповідальності» Загальної частини КК України не налічує жодного випадку звільнення від кримінальної відповідальності, який був би пов'язаний із кримінально-правовим заохоченням, та одночасно поширювався на корупційні кримінальні правопорушення. Водночас заохочувальні механізми кримінально-правового характеру, які за певних умов можуть бути застосовані до осіб, визнаних винними у незаконному збагаченні, наявні в інших розділах Загальної частини КК України завдяки внесенню змін до цього Кодексу на підставі ЗУ від 29.10.2024 р. Йдеться про призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69-2 КК України), та звільнення від відбування покарання з випробуванням (абз. 2 ч. 2 ст. 75 КК України) як матеріально-правові наслідки укладення (затвердження) угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо незаконного збагачення, що не пов'язані зі звільненням від кримінальної відповідальності. Положення ст. 69-2 та абз. 2 ч. 2 ст. 75 КК України вимагають з-поміж іншого укладання (затвердження) сторонами угоди про визнання винуватості.

Посткримінальна поведінка особи й критичне осмислення вчиненого в поєднанні з діями на виправлення негативних наслідків корупційного злочину не повинні ігноруватись при призначенні покарання. Тому І.В. Панаїд вказував на необхідності змін до ч. 1 ст. 75 і ст. 69 КК України для реалізації фундаментальних засад призначення покарання, оптимальним строкам судового провадження, а через це – досягненню мети покарання, й серед іншого – запобіганню вчинення злочинів як засудженим, так і іншими особами [6, с. 173].

Зауважимо, що відповідно до ч. 1 ст. 33-1 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) Вищому антикорупційному суду (далі – ВАКС) підсудні, зокрема, кримінальні провадження стосовно корупційних кримінальних правопорушень, передбачених в примітці ст. 45 КК України. Аналіз здійснення судочинства ВАКС у 2024 р. (як судом першої інстанції) свідчить, що упродовж вказаного року набрали законної сили вирoki щодо 79 засуджених, 47 з яких було звільнено від відбування покарання з випробуванням [7, с. 8].

Показово, що з 207 ухвалених вироків ВАКС за 5 років, 80 ухвалено на підставі угод про визнання винуватості, більшість з яких укладені ще на етапі досудового розслідування. Прогнозованість результату останнього є по-своєму бажаною щодо нових або спірних складів кримінальних правопорушень, до яких можна віднести й ст. 368-5 КК України. Тому як зазначає В.В. Михайленко, з погляду загальної еволюції судової практики укладення угод у таких кримінальних провадженнях не вбачається позитивним, адже всі діяння, щодо яких законодавцем прийнято рішення про криміналізацію, мають бути чіткими, однозначними, що має відображатися в судових рішеннях, а затвердженням угод присікається розвиток судової практики. Проте, якщо окремо взятє кримінальне провадження розглядати крізь призму ефективності й прогнозованості його результату для сторін, укладення угоди очевидно забезпечує таке [8, с. 113, 124].

Серед науковців свого часу активно велись дискусії, чи допускає національне кримінальне законодавство України звільнення від відбування покарання із випробуванням за вчинення корупційних злочинів на підставі угод про визнання винуватості (до внесених змін ЗУ від 29.10.2024 р.). Наприклад, О.О. Книженко дорікнула законодавцю тим, що на фоні проголошеної гуманізації кримінальної відповідальності особа, яка ще не є соціально запущеною, відразу карається позбавленням волі з неможливістю застосування щодо неї звільнення від відбування покарання з випробуванням за корупційний злочин (незаконне збагачення) [9, с. 116-117]. На думку Р.Ш. Бабанли, законодавчий підхід щодо недопустимості застосовування до осіб, які засуджені за корупційні злочини, ст. 75 КК України є фрагментарним та безсистемним, що всупереч значущості соціальних цінностей, визначеної у Конституції України, вживає таких заходів, унаслідок яких

пріоритетність об'єктів кримінально-правової охорони не відповідає пріоритетності цінностей в Основному Законі України [10, с. 361]. Проте, в науковій доктрині існував і протилежний підхід, що підтверджується судовою практикою.

Так, О.О. Житний та А.М. Ключко стверджували, що відмова у звільненні від відбування покарання із випробуванням на підставі ч. 2 ст. 75 КК може бути законною лише після внесення відповідних змін до законодавства [11, с. 113]. О.О. Дудоров проаналізувавши чинну на той момент редакцію ст. 75 КК України теж прийшов до висновку, що вона не виключала можливості звільнення від відбування покарання з випробуванням й у випадку затвердження угод про визнання вини у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності НАБУ. Свою позицію, відповідно до якої застосування ч. 2 ст. 75 КК України до корупціонерів не виключалось, дослідник аргументував тим, що ця кримінально-правова норма: 1) на відміну від ч. 1 ст. 75 КК України, не містила негативного застереження щодо корупційних кримінальних правопорушень і кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією; 2) закріплювала всі матеріально-правові передумови її застосування, сформульовані ЗУ від 13.04.2012 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України», на підставі якого у ст. 75 КК України з'явилась її ч. 2; 3) є окремим (самостійним) приписом стосовно ч. 1 ст. 75 КК України, який носить відсільний характер; 4) через низьку якість законодавства (неможливість особи передбачити заходи можливого кримінально-правового реагування щодо неї у разі укладення угоди), всі сумніви, згідно зі ст. 62 Конституції України та принципом правової визначеності, мали вирішуватись судами на користь особи [12, с. 76].

Те, що ч. 2 ст. 75 КК України, не містила негативного застереження щодо корупційних кримінальних правопорушень і кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, було відображено у Вироці ВАКС від 22 травня 2022 р. у справі № 487/4428/16-к. Серед іншого Суд зазначив, що, враховуючи вибірккову позицію (відображену в різних частинах ст. 75 КК України) щодо внесення обмежень, які пов'язані з засудженням за корупційні кримінальні правопорушення, мети поширення таких обмежень на випадки затвердження угоди про примирення або про визнання винуватості законодавець не переслідував [13]. Вочевидь керуючись цим підходом, ВАКС у першому вирокі від 29 травня 2024 р., постановленому за ст. 368-5 КК України, затвердив угоду про визнання винуватості [14]. Та чи спостерігалась єдність судової практики у розмежуванні ч. 1 та ч. 2 ст. 75 КК України як двох окремих, незалежних одна від одної кримінально-правових норм?

Д.О. Большакова дослідила практику щодо звільнення від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України, та зазначила наступне. При розгляді проваджень у загальному порядку суди однозначно визнавали, що обмеження ч. 1 ст. 75 КК України щодо неможливості звільнення від відбування покарання з випробуванням певної категорії осіб (наприклад, за порушення правил безпеки дорожнього руху у стані сп'яніння) є обов'язковими, а сама норма не підлягає подвійному тлумаченню. Тоді як звільнення вказаних осіб в таких випадках розцінювалось як неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність. Водночас окремі суди затверджували звільнення від відбування покарання з випробуванням на підставі ч. 2 ст. 75 КК України особам, які вчинили злочин, передбачений ст. 286-1 КК України, обґрунтовуючи це тим, що ч. 2 ст. 75 КК містить окреме правило, на яке не поширюються обмеження, передбачені у ч. 1 цієї ж статті. Підставою для такого висновку слугував п. 12 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод» від 11 грудня 2015 р. № 13, відповідно до якого положення ч. 2 ст. 75 КК України розглядались як спеціальний різновид звільнення від відбування покарання з випробуванням (у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання винуватості, для укладення якої з'ясування питань, визначених у ч. 1 ст. 75 КК України, не є обов'язковим).

Відтак Д.О. Большакова робить слушний висновок, що неоднозначне правозастосування щодо звільнення від відбування покарання з випробуванням, зокрема, за корупційне кримінальне правопорушення, на підставі ч. 2 ст. 75 КК України, негативно позначається на реалізації принципу забезпечення єдності судової практики, що є визначальним для принципу рівності перед законом. Хоча визнавати можливість звільнення від покарання з випробуванням осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення, стало тенденцією судової практики ВАКС, існування кардинально відмінних позицій як у доктрині так і судовій практиці щодо можливості застосування

такого звільнення свідчило про нечіткість законодавчих приписів ч. 2 ст. 75 КК України щодо унормування звільнення від відбування покарання з випробуванням на підставі угод. Дослідниця підкреслювала, що вирішення цієї ситуації можливе лише через удосконалення редакції ч. 2 ст. 75 КК України, яка має чітко відобразити дійсні напрями кримінально-правової політики держави в частині покарання осіб за вчинення ними корупційних кримінальних правопорушень [15, с. 134–136].

Отже, застосування положень ст. 75 КК України тривалий час породжувало спірні питання як у науці кримінального права, так і в судовій практиці. З одного боку, суди виходили з буквального тлумачення ч. 2 ст. 75 КК України, яка не містила прямих заборон щодо звільнення від відбування покарання з випробуванням, зокрема, за корупційні кримінальні правопорушення, з іншого – нехтування обмеженнями, передбаченими в ч. 1 ст. 75 КК України, розцінювалось як неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність.

Внаслідок ухвалення ЗУ від 29.10.2024 р., яким було доповнено ч. 2 ст. 75 КК України новим абзацом другим, на законодавчому рівні закріпилась можливість звільнення від відбування покарання з випробуванням у разі затвердження угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, що нарешті усунуло правову невизначеність з цього питання. Разом з цим, дискусії щодо можливості застосування інституту угод про визнання винуватості, зокрема, у кримінальних провадженнях за ст. 368-5 КК України, що видається обґрунтованим рішенням для реалізації принципу забезпечення єдності судової практики, більше не є актуальними.

Безперечно, затвердження угоди про визнання винуватості скорочує строки розгляду кримінального провадження, мінімізує витрати учасників кримінального провадження, знижує навантаження на органи публічного обвинувачення та суд, сприяє дотриманню принципу розумності строків кримінального провадження. Укладення угоди також унеможлиблює затягування справи стороною захисту до спливу строків давності, на що вказує В.М. Дубас [16, с. 152]. Так, в одній з ухвал Печерського районного суду м. Києва строк досудового розслідування за підозрою Особа-5 у вчиненні незаконного збагачення було подовжено до шести місяців через необхідність перевірки фінансової історії та даних 17 фізичних і 84 юридичних осіб за період понад 30 років, а також проведення низки аналітичних досліджень щодо відповідності задекларованих доходів і сплачених податків фактичному майновому становищу підозрюваного [17]. Зазначене свідчить про неабияку складність доведення винуватості особи, підозрюваної у незаконному збагаченні, та потребу у тривалому й ретельному розслідуванні.

На проблему недотримання принципу розумності строків кримінального провадження неодноразово вказував ЄСПЛ. Зокрема, у справі «Романов та інші проти України» (заява № 5159/21) Суд констатував порушення п. 1 ст. 6 та ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у зв'язку з надмірною тривалістю кримінальних проваджень та відсутністю у національному законодавстві ефективного юридичного захисту [18]. Укладення угоди про визнання винуватості в корупційних кримінальних правопорушеннях корелює з дотриманням принципу пропорційності як критерію дотримання необхідного (справедливого) балансу між суспільними (публічними) та приватними інтересами, але воно не повинно бути своєрідним «відкупом» від осуду зі сторони держави, а також має бути належним чином реалізовано на законодавчому рівні. Зауважимо, що до зобов'язань України перед Європейським Союзом, аби отримати фінансову допомогу за програмою «План для Ukraine Facility 2024 – 2027», увійшов перегляд КПК України та КК України з метою підвищення ефективності та результатів у справах про корупцію на високому рівні, зокрема шляхом запобігання процесуальним затримкам, запровадження розумних строків для проведення досудового розслідування та вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості [19, с. 96].

З прийняттям ЗУ від 29.10.2024 р. КК України було доповнено ст. 69-2, а до статей 53, 65, 75, 77 цього Кодексу внесено зміни. Так, відповідно до абз. 2 ч. 2 ст. 75 КК України у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про визнання винуватості, якщо сторонами угоди узгоджено звільнення від відбування покарання у виді позбавлення волі на строк не більше восьми років або іншого більш м'якого покарання, а також узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням. Згідно з ч. 2 ст. 77 КК України, що у разі звільнення від відбування покарання з

випробуванням на підставі угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні щодо корупційного кримінального правопорушення, кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією, може бути також призначене додаткове покарання у виді конфіскації майна за умови його узгодження сторонами угоди. Також, відповідно до абз. 2 ч. 3 ст. 53 КК України додаткове покарання у виді штрафу може бути призначене у разі, коли воно не передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу, виключно у випадку затвердження судом угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, та за умови узгодження сторонами угоди додаткового покарання у виді штрафу.

Верховний Суд постановою в одній зі своїх постанов констатував, що загальні засади призначення покарання, визначені у ст. 65 КК України, наділяють суд правом вибору однієї із форм реалізації кримінальної відповідальності – призначити покарання або звільнити від покарання чи від його відбування, завданням якої є виправлення та попередження нових злочинів. Ця функція за своєю правовою природою є дискреційною, оскільки потребує врахування та оцінки конкретних обставин справи, ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи винного, обставин, що впливають на покарання. Реалізація цієї функції становить правозастосовну інтелектуально-вольову діяльність суду, в межах якої й приймається рішення про можливість застосування чи незастосування ст. 75 КК України, за змістом якої рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням суд може прийняти лише у випадку, якщо призначено покарання певного виду і розміру, враховано тяжкість злочину, особу винного та інші обставини справи, і всі ці дані у сукупності спонукають до висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання [20, с. 18].

Відповідно до ч. 1 ст. 69-2 КК України у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, за умови виконання вимог п. 2 або 2-1 ч. 4 ст. 469 КПК України, сторонами угоди про визнання винуватості може бути узгоджено та судом призначено основне покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (частини статті) Особливої частини цього Кодексу, але не нижче від найнижчої межі, встановленої цим Кодексом. Також, відповідно до ч. 2 ст. 69-2 КК України у разі призначення покарання відповідно до частини першої цієї статті особа не може бути звільнена від відбування такого покарання з випробуванням на підставі ст. 75 цього Кодексу.

Згідно з п. 2 ч. 4 ст. 469 КК України угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, за умови викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи (осіб) у вчиненні будь-якого корупційного кримінального правопорушення чи кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією, та якщо інформація щодо вчинення такою особою (особами) кримінального правопорушення буде підтверджена доказами, і за умови повного або часткового (з урахуванням характеру та ступеня участі особи у вчиненні злочину) відшкодування підозрюваним або обвинуваченим завданого збитку або заподіяної шкоди (якщо такі збитки або шкода були завдані). Також відповідно до п. 2-1 ч. 4 ст. 469 КК України угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо корупційних кримінальних проступків, нетяжких або тяжких корупційних злочинів, а також кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, у разі відсутності ознак вчинення цих кримінальних правопорушень у співучасті, що підтверджується матеріалами кримінального провадження, і за умови повного відшкодування підозрюваним або обвинуваченим завданого збитку або заподіяної шкоди (якщо таких збитків або шкоди було завдано).

Однак для укладення угоди про визнання винуватості у корупційному кримінальному правопорушенні ще недостатньо відсутності ознак його вчинення у співучасті, а також відшкодування підозрюваним або обвинуваченим завданого збитку або заподіяної шкоди (якщо такі збитки або шкода були завдані). Положення п. 2 ч. 2 ст. 470 КК України передбачає, що у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, укладення угоди про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим у кримінальному провадженні щодо тяжкого злочину здійснюється за погодженням з Генеральним прокурором (особою, яка виконує його обов'язки) або його першим заступником чи заступником, керівником обласної прокуратури або його першим заступником чи заступником.

Враховуючи вказані особливості укладення угод про визнання винуватості, зауважимо, що саме чітке дотримання законодавчих вимог є запорукою пришвидшення здійснення кримінального провадження та успішної боротьби з корупцією. Водночас ці вимоги викликають такі зауваження.

Якщо суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про визнання винуватості у некорупційному кримінальному правопорушенні, то сторонами угоди має бути узгоджено покарання у виді позбавлення волі на строк не більше п'яти років або іншого більш м'яке покарання, тоді як для корупційного кримінального правопорушення цей строк має становити уже не більше восьми років. Враховуючи санкцію ст. 368-5 КК України, яка закріплює основне покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років, можливість застосування угоди про визнання винуватості буде в більшості випадків доступною, адже для того, щоб суд на підставі аналізу фактичних обставин справи та особи винного призначив основне покарання у виді позбавлення волі на строк від дев'яти до десяти років, повинні бути обтяжуючі обставини, або ж відповідні фактичні обставини справи чи особа винного негативно враховані тощо.

Далі, за умови виконання вимог п. 2 або 2-1 ч. 4 ст. 469 КПК України сторонами угоди про визнання винуватості може бути узгоджено та судом призначено основне покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (частини статті) Особливої частини КК України, але не нижче від найнижчої межі, встановленої цим Кодексом (ч. 1 ст. 69-2 КК України). Відповідно до ч. 2 ст. 63 КК України позбавлення волі встановлюється на строк від одного до п'ятнадцяти років, за винятком випадків, передбачених Загальною частиною цього Кодексу. Отже, у випадках укладання угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні за ст. 368-5 КК України, судом може бути призначено особі основне покарання у виді позбавлення волі на один рік, від відбування якого вона не може бути звільнена з випробуванням.

Поняття судової дискреції у кримінальному судочинстві охоплює надані суду державою повноваження обирати між законними альтернативами, кожна з яких є інтелектуально-вольовою владною діяльністю суду з вирішення у визначених законом випадках спірних правових питань, виходячи із цілей та принципів права, загальних засад судочинства, конкретних обставин справи, даних про особу винного, справедливості й достатності обраного покарання тощо. Підставами для судового розсуду при призначенні покарання є, серед іншого, уповноважуючі суд норми із формулюваннями «може», «вправі»; оціночні поняття, зміст яких визначається не законом або нормативним актом, а правосвідомістю суб'єкта правозастосування, наприклад, при врахуванні пом'якшуючих та обтяжуючих покарання обставин (статті 66, 67 КК), визначенні «інших обставин справи», можливості виправлення засудженого без відбування покарання, що має значення для застосування ст. 75 КК тощо; індивідуалізація покарання – конкретизація виду і розміру міри державного примусу, який суд призначає особі, що вчинила злочин, залежно від особливостей цього злочину і його суб'єкта [20, с. 3].

Відповідно до ч. 1 ст. 69-2 КК України суд у випадках укладання угоди про визнання винуватості в кримінальному провадженні щодо незаконного збагачення не може перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції ст. 368-5 КК України. Позитивно оцінюючи відсутність такої можливості, зазначимо, що вона відрізняє призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, для тих кримінальних правопорушень, що відповідають критеріям в ч. 1 ст. 69 КК України, та для корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією. Вочевидь, причиною такого обмеження є високий рівень небезпеки від корупційних деліктів, та, у випадку з незаконним збагаченням, недопустимість ситуації, коли винна особа навіть у випадку призначення їй більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, не відбуде реально призначене судом покарання у виді позбавлення волі строком від одного року. Застосування положень ст. 69-2 КК України, хоч і є менш сприятливим для засудженої за незаконне збагачення особи, передбачає реальне відбування призначеного судом покарання, чого не можна сказати про звільнення від відбування покарання з випробуванням згідно з абз. 2 ч. 1 ст. 75 КК України.

І.В. Панаїд позитивно оцінював можливість розширення меж суддівського розсуду з наданням можливості суду призначати покарання із застосуванням положень ст. 69 КК України, що має розглядатись не як шлях до свавілля, а як підґрунтя для всебічного врахування обставин справи та забезпечення індивідуалізації відповідальності та, відповідно, невідворотності покарання протягом оптимального строку при справедливій судовій процедурі [6, с. 172-173].

Отже, у кримінальних провадженнях щодо незаконного збагачення, укладення (затвердження) угоди про визнання винуватості створює правові підстави для застосування до підозрюваного чи обвинуваченого таких заохочувальних заходів кримінально-правового впливу, як призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69-2 КК України), та звільнення від відбування покарання з випробуванням на підставі абз. 2 ч. 2 ст. 75 КК України. При цьому звільнення від відбування покарання з випробуванням має низку умов і особливостей, безпосередньо пов'язаних з укладенням угоди про визнання винуватості, а саме: 1) якщо сторонами угоди узгоджено звільнення від відбування покарання у виді позбавлення волі на строк не більше восьми років або іншого більш м'якого покарання, а також узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням; 2) якщо відсутні ознаки вчинення правопорушення у співучасті, а також відшкодовано підозрюваним або обвинуваченим завданого збитку або заподіяної шкоди (якщо такі збитки або шкода були завдані); 3) якщо укладення угоди погоджено з Генеральним прокурором (особою, яка виконує його обов'язки) або його першим заступником чи заступником, керівником обласної прокуратури або його першим заступником чи заступником; 4) якщо особі не було призначено більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, відповідно до ч. 1 ст. 69-2 КК України; 5) у випадку затвердження судом угоди про визнання винуватості особі може бути призначене додаткове покарання у виді штрафу (за умови його узгодження сторонами угоди) в межах від ста двадцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян до шести мільйонів неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 2 040 000 до 102 000 000 грн); 6) у випадку затвердження судом угоди про визнання винуватості особі можуть бути призначені додаткові покарання у виді штрафу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, позбавлення державної нагороди України, а також конфіскації майна за умови її узгодження сторонами угоди.

Водночас призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69-2 КК України) у кримінальному провадженні за ст. 368-5 КК України можливе за умови виконання вимог п. 2 або 2-1 ч. 4 ст. 469 КПК України, та якщо сторонами угоди про визнання винуватості узгоджено та судом призначено основне покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції ст. 368-5 КК України, але не нижче від найнижчої межі, встановленої цим Кодексом (не нижче одного року позбавлення волі).

Слід відзначити й те, що формальна визначеність кримінального закону не дозволяє повною мірою враховувати всі індивідуальні особливості конкретного кримінального правопорушення та особи винного. Без урахування таких особливостей при призначенні покарання мали б місце формалізм у застосуванні кримінального закону та невинуваті посилення кримінально-правової репресії. У зв'язку з чим О.О. Дудоров наголошує, що обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання, конкретизують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, покликані обмежувати суддівський розсуд і є підставою для призначення більш суворого або менш суворого покарання [4, с. 320].

Ч. 2 ст. 65 КК України передбачає, що суд має призначити той вид покарання з-поміж передбачених за вчинене кримінальне правопорушення, який є найменш суворим, але водночас достатнім для виправлення особи та попередження вчинення нею нових кримінальних правопорушень. Верховний Суд в одній зі своїх постанов зазначив, що такий самий підхід застосовується і при вирішенні питання про порядок відбування покарання, зокрема щодо можливості звільнення від відбування покарання з випробуванням. Обов'язок доведення того, що менш суворий вид покарання або порядок його відбування є недостатнім, покладається на сторону обвинувачення [20, с. 3].

При дослідженні допустимості застосування до підозрюваного чи обвинуваченого у вчиненні незаконного збагачення таких заходів кримінально-правового впливу, як призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, чи звільнення від відбування покарання з випробуванням, у випадках укладання угоди про визнання винуватості, перш за все слід з'ясувати, чи відповідатиме таке кримінально-правове реагування суспільному інтересу в забезпеченні швидкого судового провадження та економії державних ресурсів, а так само запобіганню кримінальних правопорушень.

Наразі умови угоди про визнання винуватості в кримінальному провадженні щодо незаконного збагачення відповідають вимогам чинного матеріального та процесуального законодавства (зокрема завдяки змінам, внесеним до КК України ЗУ від 29.10.2024 р.), а наслідки від її прийняття (призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, а також звільнення від

відбування покарання з випробуванням) є пропорційними суспільному інтересу в забезпеченні швидшого досудового розслідування й судового провадження, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень. Застосування угоди про визнання винуватості у провадженнях щодо незаконного збагачення, відповідаючи суспільному інтересу, є важливим інструментом кримінального процесу, за допомогою якого можуть бути реалізовані заходи кримінально-правового впливу, за умови дотримання принципів законності, справедливості та пропорційності. Практика ВАКС засвідчує, що за належної правової оцінки змісту угоди суд може забезпечити баланс між публічним та приватним інтересом, сприяючи економії ресурсів і дотриманню вимог справедливості [21, с. 256-257].

Та попри наведені вище переваги від укладення угод про визнання винуватості у провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, існують і вразливі аспекти цього механізму. Зокрема, як слушно зазначає О.М. Готін, існує ризик, що угоди можуть перетворитися на інструмент уникнення покарання за тяжкі й особливо тяжкі злочини. За відсутності належного процесуального контролю це може призвести до ситуацій, коли обвинувачені, маючи фінансові ресурси або інші важелі впливу, отримують невинуватого м'яке покарання без належної перевірки їхньої ролі у вчиненні кримінальних правопорушень. Окрім того, можливість укладання таких угод у випадках, коли особа остерігається суворого вироку, може спонукати навіть невинних осіб визнавати провину, що суперечило б конституційним засадам правосуддя [22].

Втім, наведені ризики не є притаманними кримінальним провадженням за ст. 368-5 КК України. Одним із ключових запобіжників уникнення покарання у таких справах є обов'язкова перевірка судом законності та добровільності угоди, а також її відповідності суспільним інтересам. Укладення угоди про визнання винуватості забезпечує ефективну реалізацію кримінально-правового реагування в ситуаціях, коли трудомістке доказування незаконного збагачення потребує суттєвих ресурсів і часу. Тому відповідна угода є виправданим механізмом, який не підриває засади правосуддя, а виступає раціональним компромісом, що дозволяє досягти справедливого балансу між публічним інтересом держави у викритті корупції та забезпеченням ефективності судового розгляду. До того ж суб'єктом незаконного збагачення є особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, яка ймовірно володіє високим рівнем правосвідомості, тому її добровільне визнання вини буде свідомим кроком, а не результатом тиску, що лише підтвердить обґрунтованість обвинувачення.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що заохочувальні заходи кримінально-правового впливу, передбачені в ст. 69-2 та абз. 2 ч. 2 ст. 75 КК України, є важливими механізмами стимулювання позитивної посткримінальної поведінки винної особи, що сприяють її ресоціалізації, та покращують ефективність кримінальних проваджень завдяки швидшому розкриттю правопорушень. Реалізація досліджуваних заходів забезпечує пропорційний баланс між досягненням суспільного інтересу у невідворотності покарання та приватним інтересом у зменшенні кримінально-правової репресії.

Ухваленням ЗУ від 29.10.2024 р. було усунуто законодавчу невизначеність щодо можливості застосування вказаних заходів у кримінальних провадженнях за ст. 368-5 КК України на підставі укладення (затвердження) угоди про визнання винуватості через зміни до ч. 2 ст. 75 КК України, та доповнення цього Кодексу ст. 69-2. Вказані зміни усунули дискусії щодо неоднозначного правозастосування ст. 75 КК України щодо звільнення від відбування покарання з випробуванням, зокрема, за корупційне кримінальне правопорушення. Зазначене спрямоване на забезпечення єдності судової практики щодо можливості застосування інституту угод про визнання винуватості, зокрема, у кримінальних провадженнях за ст. 368-5 КК України, чого раніше відчутно бракувало як на рівні нормативного регулювання, так і в судовій практиці.

Для звільнення від відбування покарання з випробуванням (абз. 2 ч. 2 ст. 75 КК України) за ст. 368-5 КК України, повинні бути чітко дотримані всі процесуальні вимоги, встановлені ч. 4 ст. 469 КПК України, включаючи узгодження покарання у виді позбавлення волі на строк не більше восьми років. При цьому важливо, що така угода може бути укладена за умови викриття іншої особи (п. 2 ч. 4 ст. 469 КПК України) або за відсутності ознак вчинення кримінального правопорушення у співучасті (п. 2-1 ч. 4 ст. 469 КПК України), а для тяжких злочинів (до яких належить незаконне збагачення) вона також вимагає погодження з Генеральним прокурором або його заступниками, керівником обласної прокуратури або його першим заступником чи заступником.

Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69-2 КК України), дозволяє суду призначити основне покарання за незаконне збагачення у виді позбавлення волі нижче від мінімальної межі санкції ст. 368-5 КК України (п'ять років), але не менше одного року. Ключовим обмеженням відповідного заходу кримінально-правового впливу є заборона його поєднання разом зі звільненням від відбування такого покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України, що забезпечує реальне відбування покарання та є виправданим з огляду на високу суспільну небезпеку корупційних деліктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2010. 456 с.
2. Хавронюк М.І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають? *Юридичний вісник України*. № 21 (934). 25 с.
3. Яценко А.М. Заходи кримінально-правового характеру: поняття, зміст і сутність. *Форум права*. № 3. 2013. С. 775–783.
4. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : навч. посіб. / за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.
5. Павлова Т.О. Правова природа заохочувальних заходів кримінально-правового характеру. *Вісник Одеського національного університету. Правознавство*. Том 24 № 2. 2019. С. 76–84.
6. Панаїд І.В. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення (стаття 368-5 Кримінального кодексу України): дис. ... д-ра філософії: 081 «Право». Харків, 2024. 223 с.
7. Аналіз здійснення судочинства Вищим антикорупційним судом у 2024 році (як судом першої інстанції). Вищий антикорупційний суд. Київ, 2025. с. 21.
8. Становлення антикорупційної юстиції в Україні : монографія / під заг. ред. Кравчука О.О., Мойсака С.М. Київ : ВАІТЕ, 2024. 340 с.
9. Книженко О.О. Проблемні аспекти кримінальної відповідальності за незаконне збагачення. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 2. С. 112–119.
10. Бабанли Р.Ш. Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади. Чернівці: Десна Поліграф, 2019. 488 с.
11. Житний О.О., Клочко А.М. Деякі проблеми звільнення від відбування покарання з випробуванням особи, яка засуджується за корупційний злочин. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2017. Вип. 24. С. 111–114.
12. Дудоров О.О. Удосконалення кримінально-правових засобів протидії корупції (аналіз окремих законодавчих ініціатив). *Epistemological aspects of tort law transfiguration in the creation of anti-corruption legislation and its enforcement : Scientific monograph*. Ed. T. Kolomoiets. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. С. 68–98.
13. Вирок Вищого антикорупційного суду від 22 трав. 2022 р. у справі № 487/4428/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104451880> (дата звернення: 13.10.2025).
14. Вирок Вищого антикорупційного суду від 29 трав. 2024 р. у справі № 991/3773/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119385381> (дата звернення: 13.10.2025).
15. Большакова Д.О. Призначення заходів кримінально-правового характеру на підставі угоди про примирення та угоди про визнання винуватості: дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Запоріжжя, 2024. 265 с.
16. Дубас В.М. Кримінально-правові засоби протидії корупційним кримінальним правопорушенням в Україні: дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Львів, 2023. 319 с.
17. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 27 груд. 2024 р. у справі № 757/61365/24-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124142397> (дата звернення: 13.10.2025).
18. Справа «Романов та інші проти України» (Заява № 5159/21 та 2 інші заяви – див. перелік у додатку). Європейський суд з прав людини. Страсбург. 24 лют. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i20#Text (дата звернення: 13.10.2025).
19. План для реалізації Ukraine Facility 2024 – 2027. 380 с. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/plan-ukraine-facility.pdf> (дата звернення: 13.10.2025).

20. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо призначення покарання / упоряд.: канд. юрид. наук В.В. Щепоткіна; відпов. за вип.: канд. юрид. наук Р.Ш. Бабанли. Київ, 2019. 21 с.
21. Граб А.В. Дотримання суспільного інтересу при затвердженні угоди про визнання винуватості в кримінальних провадженнях щодо незаконного збагачення. *Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики*: матеріали XIII міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16 трав. 2025 р.). Київ, 2025. С. 252–258.
22. Готін О.М. 10 причин, чому угоди про визнання винуватості у корупції – невдала ідея. Офіційний веб-сайт Національної Асоціації Адвокатів України. URL: <https://unba.org.ua/publications/9643-10-prichin-chomu-ugodi-pro-viznannya-vinuvatosti-u-korupcii-nevdala-ideya.html> (дата звернення: 13.10.2025).